

روایت پژوهی بهبود مدیریت خشم دانش آموز ابتدایی

مأده ارشد راد^۱

۱- دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه پیام نور تهران-جنوب
اداره آموزش و پرورش شهرستان پردیس، آموزشگاه فردوسی

Maede.arshadrad@gmail.com

۰۹۱۹۹۸۲۸۳۶۶

چکیده:

خشم یکی از هیجانات طبیعی در هر کودکی است اما زمانی که به صورت کنترل نشده بروز پیدا کند می تواند سبب آسیب به خود کودک و اطرافیان او شود. تحقیق حاضر تجربه زیسته معلمی است که به بررسی علل عدم مدیریت خشم دانش آموز در مدرسه و روش هایی برای بهبود آن می پردازد. هدف این پژوهش، تلاش و کوشش در رابطه با حل مسئله مطرح شده در رابطه با بهبود مدیریت خشم دانش آموز می باشد. بدین منظور، از روش روایت پژوهی کیفی برای یافتن این علل استفاده شده است که استخراج داده ها از طریق مراجعه به مستندات کتابخانه ای و از تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته به منظور دستیابی به روایت زندگی دانش آموز بهره برده شد. تجزیه داده ها با تکنیک کدگذاری و تحلیل داده ها به روش تحلیل مضمون انجام شد که علل و راهکارهای مدیریت خشم شناسایی شدند. یافته های پژوهش نشان داد که برخی از عوامل بروز خشم شامل علل شخصیتی، خانوادگی، آموزشگاهی و اجتماعی هستند. همچنین یافته ها نشان می دهند که راهکارهای ارائه شده می تواند به بهبود مدیریت خشم دانش آموزان کمک کند.

واژگان کلیدی: مدیریت خشم، روایت پژوهی، تحلیل مضمون، دانش آموز، مدرسه.

۱- مقدمه: (بیان مسائل کلی، نظرات صاحب نظران داخلی و خارجی، طرح مسئله، اهمیت پژوهش)

همه ما خواستار شادی و رسیدن به اهداف خود هستیم. با این وجود اضطراب، خشم، افسردگی و سایر هیجانات ناخوشایند موجب ناراحتی شده و در رضایت و سلامت روابط و سایر اهداف زندگی ما تداخل ایجاد می کنند. هیجانات نامطلوب و خارج از کنترل نه تنها لذت بردن ما را از زندگی کاهش می دهند بلکه ما را از رسیدن به اهدافمان باز می دارند. هیجانات خارج از کنترل همچنین می توانند به سلامت ما لطمه بزنند. خشم مداوم و ناشکیبایی، می توانند ما را در مقابل گستره متنوعی از مشکلات قلبی-عروقی، آسیب پذیر سازند. اولین سوالی که در مورد رفتارهای نابهنجار دانش آموزان از جمله پرخاشگری و خشم مطرح می شود این است که علل این همه خشم چیست؟

از مطالعه و بررسی علل خشم دانش آموزان منطقه و استفاده از نظریات صاحب نظران علوم تربیتی و روانشناسی و یافته های محققین می توان به عوامل شخصیتی، آموزشگاهی، اجتماعی و خانوادگی به عنوان علل خشم دانش آموزان نامبرد. در ادامه توضیحاتی در این خصوص بیان می شود. پرداختن به مسئله بهبود و مدیریت خشم دانش آموزان یکی از اساسی ترین مسائلی است که می توان به آن پرداخت و همچنین در این رابطه موضوع مهمی که جای بحث دارد موضوع ناسازگاری در محیط مدرسه است. پرداختن به این مسئله و

مستند سازی تجربیات در این رابطه می تواند راهبرد های تربیتی و اخلاقی غیر قابل وصفی را در اختیار دانش آموزان و معلمان قرار دهد.

خشم یک احساس قوی از ناخشنودی و خصومت است که مترادف های آن، غیظ، غضب، رنجش، عصبانیت، از کوره در رفتن و معنای آن یک حالت هیجانی شدید ناشی از ناخشنودی می باشد. واژه خشم که از بقیه واژگان ذکر شده، کلی تر است، برای نام گذاری این واکنش به کار می رود. اما به خودی خود در مورد شدت و دلیل بروز این حالت هیجانی، چیزی به ما نمی گوید (وبستر، ۱۹۹۶). در اغلب اوقات، هنگامی که افراد تصور می کنند دیگران برای تضعیف خودارزشی، خویشتن پذیری یا عزت نفس آنها، تلاش می کنند، با خشم واکنش نشان می دهند. خشم می تواند معطوف به هر کدام از این سه هدف باشد: خود، دیگران و جهان. منظور از جهان، شرایط زندگی فرد است (درایدن، ۱۹۹۰).

همکاران فرهنگی بر این باورند که در رابطه با بهبود و مدیریت خشم دانش آموزان می توان تجارب مستند شده و روایتی پرمغز و پر محتوایی را ارائه نمود که بتوان در اختیار سایر همکاران قرار داد. با وجود دگرگونی در ساختار خانواده و نقش های خانوادگی، بی تردید خانواده همچنان یکی از ارکان و نهادهای اصلی جامعه به شمار می رود. اهمیت خانواده از این رو است که نه تنها محیط مناسبی برای همسران به شمار می آید، بلکه وظیفه جامعه پذیری و تربیت نسل های آتی را نیز بر عهده دارد. اهمیت والای خانواده زمانی بهتر درک می گردد که به کارکردهای اساسی و بنیادین آن توجه کنیم. یکی از این کارکردهای اصلی، تکوین و شکل دهی شخصیت های انسان هاست. ایفای بهینه این کارکردها، نه تنها برای بقای خانواده، بلکه برای تداوم جامعه و انسجام اجتماعی نیز ضروری است، ولی با این وصف، هم اکنون خانواده دچار آسیب هایی نظیر: طلاق، اختلافات زناشویی، خودکشی، کودکان فراری و بروز خشم در خانواده شده است.

از این رو بسیاری از متخصصان علوم رفتاری، روانشناسان و فعالان حوزه سلامت بر اهمیت آموختن مهارت های مدیریت خشم به کودکان و نوجوانان تاکید نموده اند و امروزه آموزش مدیریت خشم یکی از مولفه های اصلی برنامه های آموزش مهارت زندگی به شمار می رود (Black L, Novaco, ۱۹۹۳).

کودکی در این دوران از جهاتی با کودکی در دوران ما فرق دارد. در زمان ما، کودکان و نوجوانان به خاطر بیماری های جسمی دارو مصرف می کردند و امروز برای تسکین آلام هیجانی شان. در زمانه ما، خشونت گاهی اوقات و آن هم در شهرهای بزرگ رخ می داد، امروزه خشونت همه جا دیده می شود و زندگی کودکان و نوجوانان را به شدت تحت تاثیر قرار داده است. ما باید به مراحل رشد و خصوصیات رشدی آشنا باشیم. اگر آشنا نباشیم ممکن است در واکنش به نشانه های مشکل ساز، به دام افراط و تفریط بیفتیم و حقیقت امر را نبینیم. اگرچه بسیاری از کودکان و نوجوانان از عهده چالش های رشد بر می آیند ولی خود ما نیز احتمالاً در دوران کودکی و نوجوانی دغدغه "بهنجار بودن" داشته ایم (فیروزبخت، ۱۳۸۸).

بعضی از متخصصان می گویند اواسط کودکی (یعنی ۶ تا ۱۱ سالگی)، بهترین دوران رشد است. بسیاری از صاحب نظران می گویند این دوره رشد کمترین مشقات را دارد ولی الکلیند^۱ (۱۹۸۸) می گوید کودکان در این دوره زیر فشار «زود» بزرگ شدن هستند و روز به روز بر شمار کودکانی که در این مقطع دچار مشکلات اجتماعی، هیجانی و رفتاری می شوند افزوده می شود. کودکان در این مقطع به دلیل آنکه در مفهوم بندی و بیان شفاهی تجربه هایشان با محدودیت هایی مواجه اند، در مورد مشکلات روزمره و در وضعیت های دشوار، به حمایت نیاز دارند. ما بزرگ سالان گاهی اوقات فراموش می کنیم دعوا با یک دوست و اضطراب روخوانی در حضور دیگران به اندازه مشکلات و فشارهای روانی ما، برای بچه ها سخت و مشکل ساز است (فیروزبخت، ۱۳۸۸).

پس از گذشت یکسال تدریس در پایه سوم ابتدایی برای سومین بار آموزگار پایه اول ابتدایی شدم. مدرسه ای که در آن مشغول به خدمت بودم واقع در منطقه پردیس شهرستان های استان تهران و دارای ۶ پایه تحصیلی از اول تا ششم ابتدایی با ۱۳ کلاس و ۴۲۹ دانش آموز بود که در پایه اول ۶۰ دانش آموز مشغول به تحصیل بودند و کلاس من دارای ۳۰ دانش آموز بود.

¹ Elkind

تجربه حاضر مربوط به وضعیت دانش آموزی است که رفتار او نه تنها برای من بلکه برای دانش آموزان کلاس هم و حتی دیگر دانش آموزان مدرسه نیز خوش آیند نبود. این رفتار پرخاشگرانه و خشم بر عملکرد درسی او نیز تاثیر گذاشته بود و اعتراض و شکایت بچه های کلاس و مدرسه مبنی بر این که، شقایق مرا زد و موهایم را کشید، او حرف بد زد، دائماً رو به افزایش بود. با وضعیتی که بوجود آمده بود، تصمیم گرفتم در این رابطه دست به اقدام بزنم تا تحولی را در نحوه کار آموزشی و پرورشی کلاسی و محیط مدرسه ایجاد کنم. برای این کار فکر کردم ابتدا بهتر است از خود دانش آموز و دیگر دانش آموزان بپرسم که چرا او موجب اختلال و بی نظمی در کلاس و مدرسه شده، آن دانش آموز سکوت می کرد و در اکثر مواقع با گریه دروغ هایی می گفت و پاسخ هایی که از طرف بچه ها ارائه می شد نیز گره ای را از مشکلم باز نکرد.

روزی از اتاق معلمان به کلاس می رفتم که با شلوغی و ازدحام در کلاس مواجه شدم. یک نفر گریه می کرد و می گفت که شقایق با مداد به چشم او ضربه زده است. بقیه ی دانش آموزان کلاس، حرف او را تصدیق می کردند اما دانش آموز خاطی اصرار بر این داشت که مقصر نیست و کاری نکرده است. جو کلاس کاملاً بهم ریخته بود و من به عنوان معلم باید فضای کلاس را به سمت آرامش سوق می دادم بنابراین از بچه های کلاس خواستم تا سکوت کنند و با آن دو دانش آموز صحبت کردم. مشخص شد علت آن است که دانش آموز مجروح با دوست صمیمی دانش آموز ضارب، دوست شده و در زنگ تفریح با او بازی می کند و نفر سوم دیگر با مهرسانا بازی نمی کند و به همین خاطر او عصبانی شده و مریم را با مداد مجروح کرده است و حتی او را از پله های مدرسه به سمت پایین هول داده است.

پس از شنیدن صحبت های دانش آموزان، آن ها را به آرامش دعوت کردم و از آن ها خواستم که ۳ نفری با هم دوست باشند ولی با مقاومت مهسا که دوست صمیمی هر دو آن ها بود مواجه شدم. تدریس را از سر گرفتم و حواس بچه ها از مشاجره و دعوا به قصه و داستان و حل تمرین ها معطوف شد اما خوب می دانستم که مسئله حل نشده است و نیازمند صحبتی عمیق با اولیای دانش آموز و خود دانش آموز هستم و لازم است که در زمینه ی رفتارهای نابهنجار کودکان مطالعات بیشتری داشته باشم. تصمیم گرفتم برای حل این مشکل علاوه بر نظرات دانش آموزان و مراجعه به کتاب مشاوره از همکاران مدرسه نیز اطلاعات و راه حلی را کسب کنم. همکاری عقیده داشت که این مشکل حل شدنی نیست. چون که چنین مشکلاتی همیشه در مدرسه وجود دارند و بهترین راه حل برای آن اخراج دانش آموز است. همکاری دیگر که رابط طرح یاریگران زندگی و روانشناس کودک بود اظهار داشت که با اولیای دانش آموز به جهت یک جلسه مشاوره با ایشان هماهنگ کنم. مدیر و معاون آموزشگاه که از آزار و اذیت این دانش آموز آگاهی داشتند، در همان جلسه دوباره پرونده او را مورد بررسی قرار داده و مشخص شد که این دانش آموز با این رفتار از نظر درسی نیز دارای افت تحصیلی بوده است.

پس از، شروع به جمع بندی و رفع کاستی های آن کردم و روش های گوناگونی در برخورد با این دانش آموز در مدرسه و خانواده را فهرست کرده و با تجزیه و تحلیل آن ها خلاصه ای از علل و عوامل جمع آوری شد.

اکنون این سوال مطرح می شود که یک معلم به عنوان عضو اثرگذار جامعه تعلیم و تربیت و کسی که در صف و خط مقدم این جبهه قرار دارد، چه وظایفی در قبال دانش آموزان خود دارد؟ آیا به غیر از تدریس محتوای رسمی آموزش و پرورش، وظایف دیگری دارد؟ به عقیده ی اینجانب معلمان سوای وظایفی که در قبال تدریس محتوای کتاب درسی دارند، نسبت به حالات و آلام روحی دانش آموزان، شناخت ویژگی های شخصیتی آن ها و تلاش در جهت بهبود ناهنجاری های دانش آموزان وظیفه دارند. مطالعه ی حاضر قصد دارد با بررسی اطلاعات جمع آوری شده از دانش آموز، دوستان، اولیا، معلمان و کادر مدرسه به سوالات زیر پاسخ دهد:

۱. علل بروز خشم در دانش آموز چیست؟

۲. برای بهبود مدیریت خشم دانش آموز چه اقداماتی می توان انجام داد؟

۱-۱- مبانی نظری و پیشینه پژوهش (بررسی مطالعات و نتایج پژوهش های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع پژوهش)

پژوهشهایی که در زمینه مدیریت خشم انجام گرفته اند، سودمندی روشهای مدیریت خشم را تأیید کرده اند. فنون مدیریت خشم در بسیاری از مجامع، مانند مجامع قانونی، بهداشت روانی، و غیرکلینیکی به کار می روند (نوبدی، ۱۳۸۷). به نظر هیلگارد، پرخاشگری به عنوان رفتاری تعریف می شود که در آن شخص تمایل به صدمه زدن به دیگران یا تخریب اشیا دارد. واژه اساسی این تعریف «تمایل» است، زیرا اگر کسی به طور تصادفی در میان جمعیت مرتکب شکستن شیئی شود و بلافاصله معذرت خواهی کند، هیچکس به او برچسب پرخاشگری نخواهد زد (پورحسین، ۱۳۸۸). با توجه به اثرات ناخوشایند رفتار پرخاشگرانه، مدت مدیدی است که عصبانیت و خشونت به عنوان مشکل تلقی می شود و به بررسی های بالینی و قانونی نیاز دارد. در زمینه پرخاشگری در داخل کشور نیز مطالعات فراوانی انجام شده اند که در ادامه به نتایج برخی از این مطالعات اشاره می کنیم: نتایج تحقیق صادقی نشان داد که آموزش گروهی کنترل خشم به روش عقلانی - رفتاری - عاطفی، رفتار پرخاشگرانه را کاهش می دهد (صادقی ۱۳۸۰). یافته های پژوهشی زهره رافضی (۱۳۸۳) نشان داد که آموزش گروهی کنترل خشم تأثیر زیاد و پایایی در کاهش خشم نوجوانان دختر ۱۵ تا ۱۸ ساله شهر تهران دارد. پژوهش صدیقه ملکی (۱۳۸۵) نشان داد که آموزش گروهی کنترل خشم روی دانش آموزان ۱۲-۱۵ ساله مؤثر واقع شده و هیجان خشم و بروز رفتار پرخاشگرانه در این نوجوانان کاهش یافته است.

پاترسون (۱۹۸۲) بر اساس مشاهداتی از خانواده های کودکان پرخاشگر و غیرپرخاشگر بیان کرد که کودک به گونه ای مناسب رفتار می کرد نیز غالباً او را تنبیه می کردند. هنگامی که کودک به خاطر رفتار پرخاشگرانه تنبیه می شود ممکن است رفتار وی در حضور تنبیه کننده کاهش یابد ولی رفتارها و احساسات خود را جابه جا می کند و حتی تنبیه نتیجه عکس می دهد. افرادی که از تنبیه بدنی برای کنترل پرخاشگری کودک خود استفاده می کنند در واقع ممکن است الگویی آشکار از رفتار پرخاشگرانه به او ارائه دهند، معتقد است که کودکان تربیت می شوند تا پرخاشگر شوند و والدین تربیت شده اند تا آنها را به این کار تشویق کنند. والدین تنها اعضای خانواده نیستند که به رشد پرخاشگری کمک می کنند. کودکان در تعامل با خواهرها و برادران خود یاد می گیرند که پرخاشگرانه رفتار کنند. بر اساس بررسی های انجام شده نشان می دهد که پاسخ های پرخاشگرانه احتمال دارد از طریق تقلید یاد گرفته شود. کودکان کودکانی بسیاری از حرکات و اعمال از جمله الگوهای نامناسب رفتار پرخاشگرانه را تقلید می کنند. دو روایت از پرخاشگری که فیلمبرداری شده بود یکی از فیلمها رفتار پرخاشگرانه یک فرد بزرگسال را نسبت به عروسک نشان می داد؛ در فیلم دیگر یک شخصیت کارتونی همان رفتار را نمایان می نمود. نتایج این بخش از آزمایش نیز بسیار مورد توجه بود. میزان پرخاشگری در برابر عروسک در کودکانی که هر یک از دو فیلم را نگاه کرده بودند رفتار واقعی فرد بزرگسال نسبت به عروسک، کودکانی که رفتار واقعی بزرگسالان را تجربه کرده بودند به یک اندازه بود. بدین ترتیب مشخص می شود که مشاهده سر مشقهایی چه بصورت زنده و چه بصورت فیلم برداری احتمال وقوع پرخاشگری را افزایش می دهد (کاپالن و سادوک، ۲۰۰۷ ترجمه گنجی ۱۳۹۵).

مروری بر مطالعات ۱۵ سال گذشته نشان می دهد که تجربه خشم چه در کودکی و چه در نوجوانی با مشکلاتی همچون خطر طرد از سوی همسالان، سازگاری ضعیف در مدرسه، ترک تحصیل، مشکل در مهارتهای حل مسئله و میزان بالاتری از ارجاع های مربوط به مشکلات روانی ارتباط دارد (استیفلر ۱۵۵۹). به این ترتیب، احساس خشم کنترل نشده می تواند عواقب منفی به دنبال داشته باشد. تحقیقات نشان داده است دانش آموزانی که عملکرد تحصیلی ضعیفی دارند، به احتمال بیشتر از سوی همسالان خود، طرد شده یا نادیده گرفته میشوند (باکر، دنسون، بوسمن، کرینگر و بوتس ۲۰۰۷). چنین باز خوردی آنان را در محیط خصمانه قرار می دهد و در نتیجه، سعی در اجتناب از باز خورد های منفی از طریق عدم افشای خود و شرایطشان دارند (فری، کونور، سلیس، واله، ولپیتا، ۲۰۰۵). بهنقل از زانگ زانو و یو، (۲۰۰۷). طرد و باز خورد های منفی به ارزیابی منفی از خویشتن فرد و تجربه ی هیجان منفی شرم منجر می شود، فرد برای حفظ تمامیت و دوری از این تجربه ی منفی به رفتارهای جبرانی غیرسازنده می پردازد. بنابراین، چرخه ی معیوب آغاز شده و چنین عکس العملی طرد بیشتری را از سوی همسالان در پی خواهد داشت. انسانها تمایل به پذیرش از سوی اطرافیان دارند و چنانچه با طرد یا بی توجهی مواجه شوند، شروع به پرخاشگری می کنند، بویژه نسبت به کسانی که می خواهند از جانب آنها پذیرفته شوند که خود این رفتار، طرد بیشتری را به همراه دارد.

بنابراین بررسی علل پرخاشگری دانش آموزان، استفاده از نظریات صاحب نظران علوم اجتماعی و روانشناسی و یافته های محققین می توان به عوامل شخصیتی؛ عوامل آموزشگاهی؛ عوامل اجتماعی و عوامل خانوادگی به عنوان علل پرخاشگری دانش آموزان نام برد. رنجی در درون او وجود دارد که قادر به رفع و جبران آن نیست و ناگزیر تلافی آن را سر دیگران در می آورد اگر چه در مواردی این زجر دادن متوجه خودش نیز می شود. فروید معتقد است پرخاشگری امری غریزی و فطری بوده و انسان از هنگام تولد این نیرو را با خود دنیا می آورد. سختگیری ها؛ خشونت ها؛ سرزنش ها و تحقیرهای والدین مستبد اثرات ویرانگر و جبران ناپذیری بر روی ساختار شخصیتی کودکان و نوجوانان باقی می گذارد و احساس بی کفایتی؛ ترس و انزوا و گوشه گیری؛ ناتوانی در برقراری روابط عاطفی و اجتماعی ناسازگاری و پرخاشگری و ... می تواند زاینده چنین رفتارهای ناسنجیده و نابخردانه والدین باشد (فتحی و همکاران، ۱۳۹۸). بنابراین با شناخت عوامل پرخاشگری می توان همکاری های لازم را برای کاستن از میزان و شدت پرخاشگری ارائه نمود مانند سرگرم نمودن فرد مهر و محبت و دلجویی آموزش تنهایی فکر کردن صبر و متانت نشان دادن در مواقع پرخاشگری، تشویق جهت استحمام و روش گرفتن اجرای عدالت در منزل، برآورده کردن نیازهای کودکان و نوجوانان، مساعد ساختن جو آزادی های بازرسی شده، جلوگیری از توهین و ناسزا گفتن به آن ها و یا مقابله به مثل نکردن با آنها، پیشگیری از تهدید و ترساندن، الگوهای خوب را به آن ها نشان دادن، رهنمودهایی در مورد سازش و جوشش با دیگران، تشویق به بازی های گروهی و رعایت قوانین در زندگی با دیگران، عادت دادن آن ها به گذشت یاد دادن، انتقاد صحیح به آنها جهت تخلیه و سبک شدن و آرامش یافتن و در پایان چنانچه رعایت عوامل فوق تأثیری نداشت می توان از عوامل دیگری مانند توبیخ، اخطار، تحکم، مقابله به مثل، تنبیه و قهر و ... استفاده نمود (فتحی و همکاران، ۱۳۹۸).

۱-۲- هدف کلی/اهداف ویژه/ سوالات پژوهش

هدف اصلی : تلاش و کوشش در رابطه با حل مسئله مطرح شده در رابطه با بهبود مدیریت خشم دانش آموز
اهداف فرعی :

- بهبود مشارکت اولیا و مربیان و تقویت ارتباط معلمان با اولیا و دانش آموزان به عنوان مثلث آموزشی و تربیتی مدرسه
- تدوین مستند سازی تجربیات در رابطه با بهبود مدیریت خشم دانش آموز و ناسازگاری در محیط مدرسه
- بهبود سطح آگاهی دانش آموزان و اولیا و کسب تجربیات بیشتر در رابطه با بهبود مدیریت خشم دانش آموزان

سؤال های زیر می تواند به هر چه دقیق تر شدن موضوع و مسأله تحقیق و مشخص شدن آن کمک کند. در این رابطه با توجه به مسئله مورد نظر سوالاتی مطرح بود که در صورت مثبت بودن پاسخ این سوالات، انجام فعالیت پژوهشی ضروری به نظر می رسید.

- ✓ آیا موضوع بهبود مدیریت خشم دانش آموزان، یکی از مهمترین مسائل و دغدغه های من در محیط آموزشی است؟
  - ✓ آیا می توان موضوع ناسازگاری در محیط مدرسه را در مدت کوتاه، حداکثر سه یا چهار ماه بررسی کرده و نتیجه علمی آن را مشاهده کرد؟
  - ✓ آیا موضوع بهبود مدیریت خشم دانش آموزان، ممکن است تغییری در کلاس درس و مدرسه به وجود آورد؟
  - ✓ آیا می توان در مورد موضوع ناسازگاری در محیط مدرسه اطلاعات لازم و کافی به دست آورد؟
- بنا بر این برای پاسخ به سوالات فوق فعالیت پژوهشی خود را در این راستا شروع نمودم.

۲- روش پژوهش (مدل پژوهش، روش گردآوری مطالب، جامعه آماری، نمونه و مدل نمونه گیری، روش تجزیه و تحلیل داده ها)

از نظر کلاندینین و کانلی، روایت روشی است که تجربه به واسطه آن به نمایش گذاشته می شود و بنابراین روش اولیه برای علوم اجتماعی است. «تجربه در قالب روایت رخ می دهد. روایت پژوهی شکلی از تجربه روایت است.» آن ها بیان می کنند که نسبی بودن در قلب تفکر روایتی قرار دارد. «روایت پژوهی داستان هایی است که زندگی و بیان شده اند» (کلاندینین و کانلی ۲۰۰۰:۲۰). زمانی استفاده از روش تحقیق روایت پژوهی مناسب است که تجربیات مشارکت کنندگان از طریق جمع آوری و تحلیل داستان کامل آن ها یا توالی های روایتی، بهتر قابل درک باشد.

کرسول (۲۰۰۷) با توجه به شیوه های عمل روایت پژوهی انواع مطالعات صورت گرفته به این روش را بدین شرح طبقه بندی کرده است: مطالعه زیست نگاری، خودزیست نگاری، تاریخ زندگی و تاریخ شفاهی. ریزمن (۲۰۰۸) با تاکید بر روایت افراد و گروه ها، چهار نوع تحلیل در روش تحقیق روایتی معرفی می کند: ۱. تحلیل مضمونی یا تم، ۲. تحلیل ساختاری، ۳. تحلیل عملکرد/گفتمان، ۴. تحلیل بصری. یوسن و ازکن (۱۹۹۷) نیز تحلیل داده ها را براساس پنج عنصر پیرنگ شامل شخصیت ها، محیط، مسئله، اقدامات و راه حل ها انجام داده اند.

در تحقیق حاضر از راهبرد روایت پژوهی استفاده شده است. در این پژوهش، شیوه عمل به روش تاریخ شفاهی بوده و پس از اینکه چند روزی از آغاز سال تحصیلی گذشت، با مشاهده ی وضع موجود، شکایت اولیا و دانش آموزان و اختلال در روند مدیریت مدرسہ و کلاس درس متوجه شدم که باید مسئله مورد نظر و وضعیت مورد انتظار را با کمک خود دانش آموزان، اولیا و همکاران محترم حل و فصل نمایم. و تا حد توان شرایط بوجود آمده را بهبود بخشیم. بنا بر این گردآوری داده ها راهکارهای زیر را به کار بستم.

۱- مصاحبه:

ابتدا درمورد اهمیت مدیریت خشم دانش آموزان و ناسازگاری در محیط مدرسہ سوالاتی از دانش آموزان مخصوصا دانش آموز مورد نظر و اولیای آنها با رویکرد اکتشافی و به صورت نیمه ساختاریافته در محیط مدرسہ پرسیده شد و آنها پاسخ های گوناگونی ارائه دادند که این پاسخ ها را به طور خلاصه یاد داشت کردم. مدت زمان انجام هر مصاحبه بین ۴۵ دقیقه تا یک ساعت بوده است. جامعه موردنظر تحقیق، دانش آموزان کلاس درس اینجانب و اولیای دانش آموز بودند. برای انتخاب تعداد مشارکت کنندگان موردنیاز تحقیق از قاعده اشباع پیروی شد (مایکوت و مورهاوس، ۱۹۹۴). بدین صورت که بعد از انجام ۶ مصاحبه و ۲ مصاحبه اختصاصی با اولیای دانش آموز، داده های گردآوری شده به میزانی بود که نیازی به گردآوری داده های جدیدی احساس نمی شد. انتخاب نمونه تحقیق نیز از طریق شیوه انتخاب هدفمند نمونه در دسترس انجام شد.

۲- برگزاری جلسه همکاران

جلسه ای با همکاران برگزار کردیم و در مورد مسئله بهبود مدیریت خشم دانش آموزان با همکاران بحث و گفتگو کردیم و نتایج آنها را نیز به صورت یادداشت برداری تدوین نمودم.

۳- مطالعه

از طریق مراجعه به مستندات کتابخانه ای، مطالعه ی کتابها، مجلات و تحقیقاتی که در این زمینه کار شده بود، که عنوان بعضی از آنها در منابع و مأخذ ذکر شده است نیز، راه حل هایی یافت شد.

در این تحقیق، به منظور تایید اعتبار یافته های پژوهش، پس از بررسی اطلاعاتی که از طریق مصاحبه و مطالعه، مشاهده و نظریه های همکاران سایر مدارس و مشاوران امر به دست آمد، اطلاعات حاصل از این فرایند مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و مواردی که باید در این زمینه تغییر و اصلاح یابد معین شد.

صحبت با اولیای دانش آموز، تشویق دانش آموز به صورت کلامی و با دادن جایزه، دادن مسئولیت (شرکت در برنامه ها)، برقراری ارتباط عاطفی و توجه بیشتر به او جهت بالا بردن اعتماد به نفس در او از راه های پیشنهادی برای حل این مشکل می باشند. امام علی (ع) می فرمایند: «سرزنش مداوم باعث سرکشی کودکان و نوجوانان می شود.»

جدول ۱. گام های اجرایی

گام های اجرای مستند سازی و اجرای تجربه روایتی :

مطلع کردن عوامل آموزشی از اقداماتی که قرار بود انجام گیرد. جلب نظر و حمایت آنان	گام اول
برگزاری جلسه توجیهی با اولیا به صورت تخصصی (مخصوصاً اولیای دانش آموز مورد نظر)	گام دوم
شروع آموزش و تربیت اخلاقی با استفاده از راهکارهای نوین راجع به بهبود مدیریت خشم دانش آموزان	گام سوم
استفاده از روش های جذاب برای تشویق بیشتر و آگاهی بخشی به دانش آموزان مخصوصاً دانش آموز مورد نظر	گام چهارم
ارزیابی مجدد طرح تجربه محور، رفع ایرادات و نتیجه گیری در مورد طرح اجرایی	گام پنجم

در این تحقیق، پس از جمع آوری داده ها، ابتدا از طریق تحلیل مضمون علل و عوامل موثر بر بهبود مدیریت خشم دانش آموزان در تحقیق و راهکارهای مدیریت مناسب این تجربیات شناسایی شدند. سپس راه حل هایی برای بهبود وضعیت پیشنهاد داده شد.

۳- یافته ها (تجزیه و تحلیل داده ها، جدول کدگذاری (کدهای اولیه، مقوله ها/ مفاهیم، مضامین)

هدف تحقیق حاضر، تلاش و کوشش در رابطه با حل مسئله مطرح شده در رابطه با بهبود مدیریت خشم دانش آموز بود که یافته های زیر به دست آمد.

پس از گردآوری داده های لازم از طریق مطالعه کتابها، مجلات و تحقیقات انجام شده، پرسش ها، مصاحبه با دانش آموزان و مشاهده ی تجارب روایتی همکاران، به تجزیه و تحلیل آن ها پرداخته، ضمن تبادل تجربه با همکاران براساس تحلیل تم صورت گرفته به روش پیشنهادی براون و کلارک (۲۰۰۶) در مجموع یازده مضمون فرعی، در قالب چهار مضمون (تم) اصلی شناسایی شدند که در جدول (۲) نشان داده شده است.

جدول ۲. علل و راهکارهای مدیریت خشم دانش آموزان

عنوان مضمون اصلی	عنوان مضمون فرعی	عنوان مفهوم
علل شخصیتی	تعارضات درون فردی	نحوه ی گفتگوی درونی با خود
		عدم حمایت از سمت والدین
		تعارض منافع شخصی
	احساس حقارت نسبت به همسالان	خشم منتقل شده از همکلاسی ها
		ترددگی از جانب همسالان
		واکنش شدید نسبت به پرسش معلم
اضطراب و هیجانات منفی	اضطراب موقع پاسخدهی به نظرات همسالان	
	غرور کاذب	اجتناب از عذرخواهی بابت کار اشتباه
		طفره رفتن از پذیرش کار اشتباه
علل خانوادگی	نوع تربیت توسط والدین	سختگیری های والدین نسبت به دانش آموز
		سرزنش ها و تحقیرهای والدین
		ناتوانی در ارتباط با خانواده
علل آموزشی	طلاق والدین از یکدیگر	دوری از مادر
		تنهایی تک فرزندی
		نداشتن الگوی مناسب
	وضعیت تحصیلی	مشکلات یادگیری دروس
		امتیازات پایین کسب شده در ارزشیابی ها
		پرهیز از گفتن حقیقت به معلم
ارتباط دانش آموز با کادر مدرسه	ارتباط دانش آموز با کادر مدرسه	پرهیز از گفتن حقیقت به کادر مدرسه
		ترس از بازخورد معلم نسبت به مسائل
		ترس از بازخورد کادر مدرسه نسبت به مسائل

تحقیق از جانب همکلاسی ها	ارتباط دانش آموز با همکلاسی ها	علل اجتماعی
ترس از دست دادن دوستان		
پرهیز از گفتن حقیقت به همکلاسی ها		
تاثیر برنامه های تلویزیونی بر کودک	اثرات ناشی از رسانه ها	
تاثیر شبکه های اجتماعی بر کودک	اثرات ناشی از حضور در جامعه	
تاثیر جامعه صنعتی و شهری		
برخوردهای خشونت آمیز افراد در جامعه		

براساس یافته های حاصل از داستان های مشارکت کنندگان از تجربیات خود، کنش ها و علل وقوع آن ها در زمان تجربه خشم و همچنین راه حل هایی برای بهبود مدیریت خشم دانش آموزان شناسایی شدند.

۴- تأملی بر یافته های پژوهش (بحث درباره یافته های بدست آمده (تحلیل مضامین)، پاسخ به سوالات پژوهش)
در رابطه با علل رخداد خشم در دانش آموزان، چهار تم اصلی اعم از موضوعات علل شخصیتی، خانوادگی، آموزشی و اجتماعی شناسایی شدند.

۴-۱- تحلیل مضامین

الف- علل شخصیتی

شخصیت امکان پیش بینی آنچه را که فرد در موقعیتی خاص انجام خواهد داد فراهم می کند. با توجه به نظریات سزار لمبروزو جرم شناس و پدر مردم شناسی جنایی ایتالیا میان نقص بدنی از یک سو و جنایت از سوی دیگر رابطه نزدیکی وجود دارد. آیزنگ مدعی است که بین ویژگیهای شخصیتی چون برون گرایی و رفتار انحرافی رابطه وجود دارد فرد برونگرا ماجراجو و مغرور است ، سریعاً واکنش نشان می دهد . تمایل به پرخاشگری دارد، زود از کوره به در می رود ، احساسات وی در کنترلش نیست. او بدون تأمل و اندیشه عمل می کند. سازمان روانی فرد به گونه ای است که برای هر عامل تهدید کننده ای از خود واکنش نشان می دهد و معمولاً یکی از رایج ترین واکنشها به نا امنی، پرخاشگری یا ابراز خشم است. همچنین ناکامی هسته مرکزی شخصیت آدمی را مورد تعرض قرار داده و ویران می کند. نداشتن وضع روحی مطلوب به دلیلی ابتلا به برخی بیماری های روحی و روانی بحران های ناشی از طلاق والدین و برخی خصوصیات رفتاری افراد از جمله اضطراب و هیجان ، احساس حقارت ، غرور و ... موجب بروز پرخاشگری می شود.

ب _ علل خانوادگی

سخنگیری ها ، خشونت ها ، سرزنش ها و تحقیرهای والدین مستبد اثرات مخرب و جبران ناپذیری بر روی ساختار شخصیتی کودکان و نوجوانان باقی می گذارد و احساس بی کفایتی ، ترس و انزوا و گوشه گیری، ناتوانی در برقراری روابط عاطفی و اجتماعی ناسازگاری و پرخاشگری و ... می تواند زاینده چنین رفتارهای ناسنجیده و نابخردانه والدین باشد. بر اساس یک تحقیق ۴۶٪ بزهکاران جامعه ما در خانواده های بی قید و بند زندگی می کرده اند. در تحقیق دیگر ۷۵٪ پسران پرخاشگر از وجود پدر محروم بوده و یا الگوی فردی برای یادگیری نداشته اند الگوهای خانوادگی نیز با رفتار پرخاشگرانه ارتباط دارد. طبق نتایجی که صانعی (۱۳۹۷) در مورد بررسی نقش طلاق بر پرخاشگری و سلامت روان کودکان انجام داده بود، میزان پرخاشگری و عزت نفس کودکان طلاق تفاوت معناداری با کودکان عادی داشته است که این ها به نوبه خود زندگی اکنون و آینده ی کودک را تحت تاثیر قرار داده و مختل می سازد. خشم و عصبانیت بخشی از زندگی ماست. احساسی که هر کودکی آن را به گونه ای تجربه می کند و در واقع نوعی برانگیختگی و هیجان شدید هنگام روبه رو

شدن با محرک های نامناسب محیطی است؛ که می توان از طلاق به عنوان یکی از نامناسب ترین محرکات محیطی یاد کرد که پرخاشگری کودکان را در پی دارد.

ج - علل آموزشی

پژوهش های انجام شده حاکی از ارتباط پرخاشگری با مشکلات یادگیری است. عدم کنترل خشم با پیشرفت تحصیلی ضعیف و ناکامی در مدرسه همراه می باشد. عدم مدیریت خشم واکنش کلی نسبت به ناکامی است هر چند افراد همیشه پاسخهای پرخاشگرانه آشکار از خود نشان نمی دهند و آنها را در وجود خود سرکوب می کنند. مثلاً دختری که بوسيله یکی از همکلاسان خود مورد اهانت قرار گرفته، گریه می کند و درمورد شخص مذکور غالباً به طور فیزیکی به فرد توهین کننده حمله ور می شود. زد و خوردها و دعوای حیاط مدرسه خود نشانه هایی از این پرخاشگری ها است .

د - علل اجتماعی

پرخاشگری ناشی از ناکامی های بنیادی یا یادگیری و مشاهدات محیطی است. تحقیقات بندورا (۱۹۷۳) نشان داده است که پرخاشگری کاملاً جنبه تقلیدی دارد و از راه مشاهده کسب می شود. طرد یا روشهای انضباطی غلط در افزایش پرخاشگری نقش داشته اند. با توجه به فزونی پرخاشگری در جامعه صنعتی و شهری امروزی، برخی برای توجیه این پدیده وسایل ارتباط جمعی را مسئول می دانند زیرا فیلم، مجله، روزنامه، کتاب، تلویزیون، ویدئو، ماهواره حاوی تصاویر و مطالبی است که در آن اشاره به خشونت، تهاجم و جنایت بسیار دیده می شود.

۴-۲- راهکارهایی برای بهبود مدیریت خشم دانش آموزان

از مهمترین راهکارها در امر آموزش و تربیت در این برهه همکاری دانش آموزان و اولیا است. چرا که مثلث همکاری اولیا، دانش آموزان و مربیان، مشکلات مهمی را مثل مسائل مربوط به بهبود مدیریت خشم دانش آموزان حل نموده و کمک شایانی به بهبود اوضاع پیش آمده می کن. و حتی مانند یک مدرسه خلاق مشارکت محور عمل می کند. یکی از آبخورهای فکری کلاس و مدرسه مشارکت محور، «رویکرد یادگیری تلفیقی/ ترکیبی» است که طی آن آموزش و تربیت بر اساس فرایند همکاری و امکانات و ارتباطات به بیرون از مدرسه و کلاس درس محول می شود. از دیگر مبانی نظری مستتر در ژرفنای این مقوله می توان به راهبرد «آموزش از طریق گروه همسالان» اشاره کرد و مبانی نظری بارز دیگر در روش مشارکت محور خلاق برگرفته از روش ساختارگرایی است و الگوی برنامه ریزی شامل یک تغییر در ساختار آموزش و تربیت خواهد شد که نقش ها و مسئولیت های متفاوتی از قبیل مدیریت گروه های اخلاقی، علمی و تربیتی، نظارت بر روند پیشرفت تربیتی و درسی دانش آموزان، تهیه نوار ویدئو یا پاورپوینت یا جزوه درسی برای مبحث تربیتی جدید را برای همکار فرهنگی ایجاد می کند.

در اقدام اول با شرکت در جلسات انجمن اولیا و مربیان و همکاری عوامل آموزشی مدرسه شماره تلفن های والدین دانش آموزان مخصوصاً والدین دانش آموز مورد نظر را به صورت لیست درآوردیم و از طریق اپلیکیشن شاد با آنها در ارتباط بودیم. در این رابطه با آنها پیرامون جلسات تربیتی و آموزش اخلاقی چه در فضای مدرسه و چه در فضای مجازی هماهنگی ایجاد می کردم. در اقدام بعدی نرم افزار ها و برنامه های مرتبط آموزشی را در ارتباط با بهبود مدیریت خشم دانش آموزان تهیه نموده و در قالب برنامه روزانه با اولیای دانش آموزان مخصوصاً دانش آموز مورد نظر هماهنگ می نمودیم.

بعد از این اقدام فایل های آموزشی مرتبط با بهبود مدیریت خشم دانش آموزان را به صورت پاور پوینت و تولید محتوا در آورده و با دانش آموزان مخصوصاً دانش آموز مورد نظر به صورت تعاملی از طریق گروه تربیتیدر کلاس درس به آموزش می پرداختیم.

با تشکیل کارگروه تخصصی زمینه کامل و دقیقتری جهت ارتباط تعاملی با دانش آموزان مخصوصاً دانش آموز مورد نظر فراهم گردید که باعث تکمیل برنامه های تربیتی می شد. والدین نیز موظف بودند از طریق ارسال پیامک و یا در فضای مجازی نتایج حاصله را گزارش دهند.

تهیه بروشور راجع به بهبود مدیریت خشم دانش آموزان و نصب در برد آموزشگاه اقدام بعدی در این رابطه بود. همچنین مسابقه ای تحت عنوان آنچه که پیرامون مسائل مربوط به بهبود مدیریت خشم دانش آموزان آموزش داده بودم، برگزار نمودم و به نفرات برتر در این رابطه جوایزی اهدا نمودم. در این رابطه جهت تشویق دانش آموز مورد نظر به او نیز جوایزی ارزنده از طرف کادر مدرسه داده شد. با تحقیقاتی که از دوستان و همسایگان در رابطه با رفتار او بدست آورده بودم مشخص شد که مادر و پدر او از هم طلاق گرفته اند و او با مادرش هیچگونه ارتباطی ندارد و گویی مادر او را رها کرده است به طوری که به مادر بزرگ خود، مادر می گوید. بنابراین تمام عقده های روحی و روانی خودش را در مدرسه با پرخشگری و آزار و اذیت دیگر دانش آموزان و درس نخواندن و بازیگوشی در کلاس درس جبران می کند.

با عملی کردن بعضی از راه حل های پیشنهادی به نتیجه دلخواه خود نرسیدم. با اطلاعاتی که بدست آورده بودم، تصمیم گرفتم به عنوان یک ولی نسبت به دانش آموزم در حیطه کاری ام با جدیت با مادر بزرگش برخورد نمایم. چند بار با مادر بزرگش صحبت کردم. اما مادر بزرگش همیشه از گفتن واقعیت طفره می رفت. تا این که در جلسه ای به او گفتم اگر رفتارش را به همین صورت ادامه دهد مجبور می شوم به مرکز مشاوره اداره آموزش و پرورش متبوع اطلاع دهم و تا وقتی که این مشکل بر طرف نشده در کلاس درس من حاضر نشود. وقتی مادر دانش آموز جدیت مرا در این امر دید مجبور شد تمام ماجرا را برایم تعریف کند از جمله طلاق والدین، تنهایی کودک، رفتارهای ناشایست مادر پیش از طلاق و ... از جمله دلایل او بودند، با همدردیها و جلسات متوالی که با او داشتیم، از او خواستم به خداوند بزرگ اتکا و امید داشته باشد و مشکلات را با توجیه رفتار دانش آموز بیشتر نکند و حتماً به مشاور مدرسه و روانشناس کودکان مراجعه کنند. چرا که فرزندان کوچکمان هر قدر هم با این نوع مشکلات، دست و پنجه نرم کنند، باز هم در دنیای زیبای کودکانه خود با رویاها و آرزوهای خوش و دل انگیزشان به سر می برند.

۴-۳- پاسخ به سوالات پژوهش

براساس یافته های پژوهش توانستم به سوالات اولیه پژوهش که شامل: « ۱. آیا موضوع بهبود مدیریت خشم دانش آموزان، یکی از مهمترین مسائل و دغدغه های من در محیط آموزشی است؟ ۲. آیا می توان موضوع ناسازگاری در محیط مدرسه را در مدت کوتاه، حداکثر سه یا چهار ماه بررسی کرده و نتیجه علمی آن را مشاهده کرد؟ ۳. آیا موضوع بهبود مدیریت خشم دانش آموزان، ممکن است تغییری در کلاس درس و مدرسه به وجود آورد؟ ۴. آیا می توان در مورد موضوع ناسازگاری در محیط مدرسه اطلاعات لازم و کافی به دست آورد؟ » می باشد پاسخ دهم که با توجه به مضامین به دست آمده پاسخ تمام سوالات آری است و این پژوهش نتیجه بخش است. پس از اقدامات یاد شده، از رفتار دانش آموز مشخص بود که تغییر و تحولی در او ایجاد شده و روز به روز از نظر رفتاری و درسی با کمک دیگر دانش آموزان پیشرفت می کند.

۵- نتیجه گیری

براساس یافته های پژوهش، تصمیم گرفتم نتایج روش ها و بررسی های بکار گرفته شده را که موثر بوده است، در جلسه شورای معلمان مطرح کنم. آنها عبارتند از:

- آرام شدن دانش آموز از نظر رفتاری
- پیشرفت امتیاز ارزشیابی در دروس نسبت به امتیازات قبلی (قابل قبول به خوب)
- علاقه مند شدن دانش آموز به درس و مدرسه و دوستان

- نظر خواهی از کادر آموزشی و اداری و پرورشی مدرسه درباره روش های به کار رفته
- انجام تکالیف درس در کلاس، خانه و تحویل به موقع آن و مواردی از این قبیل

پس از انجام اقدامات فوق، شرایط تا اندازه ای تغییر کرد که این تغییر هم در رفتار دانش آموزان بخصوص دانش آموز مورد نظر مشهود بود و هم دانش آموزان در مورد بهبود مدیریت خشم دانش آموزان آگاهی بیش تری داشتند و هم موجب مستند سازی قوی تجربه زیسته در رابطه با ناسازگاری در محیط مدرسه برای اقدام عملی همکارانم گردید. همچنین موارد زیر نیز به بهترین شکل به نتیجه رسید. ۱- یکپارچگی نظام تربیتی در آموزشگاه با آموزش تربیت محور مسئله بهبود مدیریت خشم دانش آموزان ۲- مستند سازی تجربیات در رابطه با ناسازگاری در محیط مدرسه و اجرای محور های سند تحول بنیادین در مدرسه ۳- بهبود سطح آگاهی دانش آموزان و کسب تجربیات بیشتر در رابطه با بهبود مدیریت خشم دانش آموزان و ناسازگاری در محیط مدرسه ۴- حاضر شدن دانش آموز با شور و نشاط در کلاس درس ۵- رفتار او با دیگر دانش آموزان توهین آمیز و پر خاشگرانه نبود و لجاجت بازی نمی کرد. ۶- برقراری دوستی و رفاقت بین او و بچه ها. ۷- همه در کلاس به یک هدف فکر می کردند. تلاش، کوشش و موفقیت ۸- برقراری ارتباط عاطفی بیشتر و رفتار مناسب خانواده با فرزندشان و ارتباط مداوم با مدرسه ۹- رضایت مدیر و معاون از دانش آموز ۱۰- رضایت و توجه داشتن دیگر دانش آموزان به او نتیجه می گیریم، هر کسی اگر بخواهد گامی را در جهت رفع مشکلی و بهبود آن وضع به وضع مطلوب بردارد، می تواند. پس خواستن توانستن است. در نهایت از دانش آموزان خواستم در مورد آنچه که به آنها آموختم، مطالبی را خلاصه وار بگویند. آنها اشاره هایی نمودند. سپس خودم مجدداً به صورت خلاصه آنچه را که در نتیجه گرفتن از این واقعه نگاری مد نظر بود روی تابلو نوشتم و خواستم بگویند که چه چیز هایی را درک کرده یا فهمیده اند. سپس مجدداً نکاتی گفتم و توضیحاتی بیان نمودم و در پایان با دو سه سوال بازخورد تقریباً مثبتی از میزان فهم صحبت هایم در فراگیران دریافت نمودم.

منابع و مراجع

منابع فارسی

۱. درویش پور، م. (۱۳۷۸). «چرا مردان به اعمال خشونت علیه زنان ترغیب می شوند؟». مجله زنان، سال هشتم، ش ۵۶.
۲. رفیع پور، ف. (۱۳۷۷). کندوکاوها و پنداشتها، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ نهم.
۳. سازمان جهانی بهداشت، انجمن آموزش بهداشت و ارتقای سلامت خانواده. (۱۳۸۱). خشونت علیه زنان، مترجم: رفیعی فر و دیگری، تهران: نشر تندیس.
۴. سرمد، ز. و دیگران. (۱۳۸۵). روش های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: نشر آگه، چاپ دوازدهم.
۵. شاملو، س. (۱۳۷۸). بهداشت روانی، تهران: نشر رشد.
۶. شری، ج. و دیگری. (۱۹۹۴). پرسشنامه ارزش های شخصیتی (P.V.Q)، مترجم: ابوالفضل کرمی، جزوه آموزشی شرکت روان تجهیز سینا.
۷. صدیق سروستانی، ر. (۱۳۸۵). آسیب شناسی اجتماعی، تهران: انتشارات آن.
۸. فرجاد، م. (۱۳۶۳). آسیب شناسی اجتماعی و جامعه شناسی انحرافات، تهران: نشر بدر.
۹. کریمی، ی. (۱۳۸۲). روانشناسی اجتماعی (نظریه ها، مفاهیم و کاربردها)، تهران: انتشارات ارسباران، چاپ یازدهم.
۱۰. کریم، ی. (۱۳۷۳). روان شناسی اجتماعی، تهران: انتشارات پیام نور.
۱۱. طباحی، ا. (۱۳۸۵). بررسی جامعه شناختی خشونت علیه زنان در خانواده و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن (مطالعه مورد شهر ارومیه)، پایان نامه کارشناسی ارشد تهران، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات.
۱۲. طاهری بجد، م. (۱۳۸۱). جایگاه خشونت در حقوق کیفری، رساله دکتری حقوق جزا و جرم شناسی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس. شفیع آبادی، عبدالله (۱۳۷۲) راهنمایی و مشاوره کودک (مفاهیم و کاربردها)، تهران: سمت.
۱۳. شفیع آبادی، عبدالله (۱۳۷۲) راهنمایی و مشاوره کودک (مفاهیم و کاربردها)، تهران: انتشارات سمت.

۱۴. پنه چی، راضیه، قلی پور، آراین (۱۳۹۸) روایت پژوهی مدیریت خشم در سازمان
۱۵. مرادی، پروین (۱۴۰۱) اثربخشی آموزش شایستگی اجتماعی بر کنترل خشم و مهارت های ارتباطی دانش آموزان پرخاشگر دوره دوم ابتدایی
۱۶. محرمی، آرش، نعمتی، جعفر (۱۳۹۹) مدیریت خشم بررسی اثربخشی آموزش گروهی
۱۷. مظاهری، مهرداد و همکاران (۱۳۹۸) نقش رضایت از زندگی در پیش بینی خشم در محیط مدرسه
۱۸. صانعی، سعید، صانعی، فرزانه (۱۳۹۷) بررسی نقش طلاق بر پرخاشگری و سلامت روان کودکان
۱۹. کلارک، لین. (۱۳۸۹) کمک درمورد هیجانات مدیریت اضطراب، خشم و افسردگی (ترجمه رضا رستمی و علی نیلوفری). تهران: تیلور (۱۹۳۸)
۲۰. ورنون، آن. (۱۳۹۵) آموزش مهارت های زندگی رشد هیجانی، اجتماعی، شناختی و خود (ترجمه مهرداد فیروز بخت). تهران: دانژه (۲۰۰۹)

منابع لاتین

21. Borgata, E.F. (1992) *Encyclopedia of sociology, vol 1-4. New Zealand Journal of Psychology . Des 2000. by Kanyantis Nikolaos, Flett, Ross . A, et al. Domestic violece, pszchological distress, and phzsical illness among New Yealand woman.*